

УДК 37-056.2/.3 (477)(043.3)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5\(71\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5(71)-11)

Світлана СИДОРЕНКО

аспірантка кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039; вчитель початкових класів Броварського ліцею № 6
ORCID: 0000-0002-3362-0607

Svitlana SYDORENKO

Postgraduate Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039; Primary School Teacher of Brovary Lyceum No. 6
ORCID: 0000-0002-3362-0607

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗБАР'ЄРНОЇ СФЕРИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЯК ДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

INDIVIDUALIZATION OF THE ORGANIZATION OF THE BARRIER-FREE SPHERE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS A DIDACTIC PROBLEM

У XXI сторіччі пріоритетним в педагогічній, дидактичній, методичній науках є індивідуалізація навчання. Реалізація такого підходу в освіті потребує впровадження у безбар'єрну сферу простору освіти нових парадигм навчання, а саме: гуманізації, відкритої системи організації навчання, де учитель і учень є співпрацівниками у навчальному процесі, коли для кожного учня з особливими потребами формується особистий індивідуальний стиль навчання.

У зв'язку з цим першорядними завданням методичної науки є теоретичне обґрунтування методів та прийомів, відбір позитивного, що накопичене у методиці, перевірене шкільною практикою, і подальше вдосконалення прийомів навчання на міждисциплінарному рівні, яке сприяло б розвитку особистісних якостей учнів (мотиви навчання, здатність до самоконтролю, до самонавчання) з урахуванням індивідуальних можливостей (пізнавальні здібності, волюві, моральні риси характеру).

Ключові слова: публічне управління, механізми публічного управління, розвиток освіти, освітня реформа, індивідуалізація, диференціація, інтраіндивідуальний, інтеріндивідуальний.

In the 21st century, individualization of learning is a priority in pedagogical, didactic, methodical sciences. The implementation of such an approach in education requires the introduction of new learning paradigms into the barrier-free sphere of educational space, namely: humanization, an open system of learning organization, where the teacher and student are collaborators in the learning process, when a personal individual learning style is formed for each student with special needs.

In this regard, the primary task of methodological science is the theoretical substantiation of methods and techniques, the selection of the positive accumulated in the methodology, verified by school practice, and the further improvement of teaching techniques at the interdisciplinary level, which would contribute to the development of personal qualities of students (motives for learning, ability to self-control, to self-learning) taking into account individual capabilities (cognitive abilities, willpower, moral character traits).

Key words: public administration, mechanisms of public administration, development of education, educational reform, individualization, differentiation, intra-individual, inter-individual.

Постановка проблеми та актуальність.

Реалізація проблеми індивідуалізації організації безбар'єрної сфери в закладах освіти потребує посилення процесуальної сторони навчання та створення системи методів формування раціональних умінь критичного читання та прийомів логічного мислення, які зберігаються впродовж усього періоду навчання, допомагають орієнтуватися у життєвих ситуаціях.

Індивідуалізація навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі засвоєння знань буде ефективною, якщо в основу концепції організації навчально-виховного процесу покласти ідеї правильного застосування під-

ручника як цілісної дидактичної системи, із врахуванням особливостей індивідуального розвитку та ставленням до учня як до свідомого відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії під час впровадження безбар'єрної сфери у заклади освіти.

Саме розвиток особистісних якостей школярів – стійке бажання вчитися, свідоме ставлення до навчання, зацікавленість, розуміння необхідності дбати про своє здоров'я, самостійність у прийнятті рішень, що стає важливим у підлітковому віці надають вагомості індивідуалізації навчально-виховного процесу у безбар'єрній сфері закладів освіти.

Аналіз основних досліджень. Ретроспективний огляд діалектики історичного розвитку процесу навчання як засобу передачі учневі накопиченого досвіду доводить, що навчання до XVI ст. носило в основному індивідуальний характер. Це дозволяло і певною мірою диференціювати процес навчання, але ускладнювало процес міжособистісної взаємодії, що простежується у *суб'єкт-суб'єктних відносинах* в колективі (організація взаємодії, партнерства, співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу – вчитель-учень, учень-учень). Вперше досвід колективних форм навчання був обґрунтований і застосований Я.А. Коменським. З виникненням колективних форм навчання виникла необхідність появи дидактичного принципу індивідуального підходу до навчання учнів. А врахування індивідуальних особливостей дитини – перша засада реалізації дидактичного принципу індивідуалізації навчання.

Ідея індивідуалізації навчання привертає увагу вчених вже тривалий час. Вона виникла під впливом диференціальної психології з початку XX ст. у США. У 20-ті роки С.Т. Шацьким були обґрунтовані питання про розподіл учнів на групи на основі диференціації залежно від успішності навчання.

Теоретичні аспекти індивідуалізації навчання стали розглядатися недавно. Вчені по-різному тлумачать поняття *індивідуалізація*. Наприклад, французькі дослідники вже з 1930-х років під індивідуалізацією навчання розуміли удосконалення самостійної роботи учнів відповідно до їх індивідуальних здібностей. Якщо учні в класі виконують одне й те ж завдання самостійно, це вважається *індивідуальною роботою*; якщо завдання підібрані для кожного учня з урахуванням його індивідуальних можливостей, такий процес можна вважати *індивідуалізацією*.

У практиці загальноосвітньої школи такі спроби почали здійснюватися у 50-ті роки.

У 60–70-х роках у розвинутих країнах практика втілення індивідуалізованого навчання була пов'язана з розпочатим створенням навчальних пакетів – комплектів дидактичних матеріалів, які містять навчальні посібники або їх тематичні фрагменти, методичний апарат для організації їх самостійного вивчення, засоби стандартизованого контролю тощо.

У німецькій педагогіці поняття «*диференціація*» має значення, яке американські дослідники використовують як термін «*індивідуалізація*». «Індивідуалізація» в німецькій термінології означає окремий випадок диференціації, тобто внутрішня диференціація.

На думку естонської дослідниці Інге Унт, пропонується розглядати індивідуалізацію навчання в більш широкому ракурсі, бо врахування індивідуальних особливостей у повному обсязі можна уявити тільки в системі навчання в цілому. На думку цього вченого, під поняттям *індивідуалізація* слід розуміти врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів в усіх його формах і методах, незалежно від того, які саме особливості і якою мірою враховуються.

В Українській Педагогічній енциклопедії *індивідуалізація* визначається як «...організація навчального процесу, під час якого вибір засобів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку та здібностей до навчання». Із запропонованих визначень цього поняття видно, що більшість учених застосовують термін *індивідуалізація* в одному значенні. Характерним є те, що індивідуалізація не означає обов'язкового врахування особливостей кожного учня це може бути група учнів. А.А. Кірсанов розглядає індивідуалізацію навчальної діяльності як «систему виховних і дидактичних заходів, відповідно до цілей діяльності та реальних пізнавальних можливостей колективу класу, груп учнів на рівні їх потенційних можливостей з урахуванням мети навчання».

Інші автори вважають, що індивідуалізація навчання – це така організація навчального процесу, при якій вибір способів, темпів навчання враховує індивідуальні властивості учнів, рівень розвитку здібностей до навчання, стан здоров'я.

Психологи, розглядаючи психологічні проблеми індивідуалізації навчання, пропонують вважати індивідуалізованим таке навчання, при якому навчання конкретного учня здійснюється відповідно до моделі, властивої тільки окремому учню. А сама модель складає загальну систему навчання і може в процесі навчання уточнюватися.

На думку знаного українського вченого-педагога С.У. Гончаренка, індивідуалізоване навчання – це системи навчання, які організують індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу спільної для даного контингенту учнів програми. Створенню індивідуалізованого навчання передували спроби модифікувати традиційну класно-урочну систему навчання з метою пристосувати темп і режим навчальної діяльності до індивідуальних особливостей учнів.

Ретроспективний аналіз зазначеної проблеми засвідчує, що опрацювання індивідуалізованого навчання здійснювалося за трьома напрямками: організація індивідуального

режиму навчальної роботи; поєднання індивідуалізації режиму і змісту навчальної роботи з груповою діяльністю учнів; створення спеціальних навчальних матеріалів. Опрацювання спеціальних навчальних матеріалів із середини 50-х років велося в руслі програмованого навчання, а також в таких системах навчання, в яких навчальний процес будується на основі взаємодії учнів. У 60–70-х роках опрацювання індивідуалізованого навчання пов'язувалося з практикою відкритого навчання, під час якого навчальні заняття проводилися одночасно кількома вчителями з великою кількістю учнів (понад 100), у так званому відкритому класі.

Метою статті є доведення:

1) важливості вміння проаналізувати та впроваджувати потенціал шкільного підручника в процесі індивідуалізації на внутрішньо класному рівні організації навчання учнів з різними навчальними можливостями;

2) удосконалення методики застосування підручника як засобу індивідуалізації навчання.

Основними завданнями є:

1) довести стан означеної проблеми в психолого-педагогічній, дидактичній і методичній літературі;

2) виявити типові, індивідуальні якості особистості учнів, які сприяють розвиткові пізнавальної активності або гальмують її в процесі індивідуалізації. На основі цього розробити складові індивідуалізації процесу навчання;

3) розробити комплекс завдань, які сприятимуть індивідуалізації навчання учнів з особливими потребами;

4) довести роль методичного апарату сучасних підручників як засобу індивідуалізації навчання;

5) на основі ідей індивідуалізації навчання та поетапного формування прийомів логічного мислення створити модель індивідуалізованого навчання, яке забезпечує реалізацію дидактичних принципів індивідуального підходу та технології індивідуалізації навчання учнів;

6) ознайомити з методичними рекомендаціями з досліджуваної проблеми педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Поняття *індивідуалізація навчання* відноситься до складних педагогічних понять, тому семантика вказаного поняття чітко не визначена. Це пояснюється тим, що різні автори трактують це поняття залежно від цілей і заходів його застосування. Утруднення визначення терміну *індивідуалізація* полягає ще у поєднанні двох таких понять, як *індивідуалізація*

та *диференціація*. Перевага того чи іншого тлумачення поняття залежить також від цілей їх застосування.

Впровадження індивідуалізації в умовах колективного навчання відбувається за двома напрямками:

– інтраіндивідуальний – врахування індивідуальних і вікових відмінностей;

– інтеріндивідуальний – врахування соціометричного та референтометричного статусу учня у системі стосунків соціуму класного колективу.

Ці два поняття взаємозалежні, вони створюють у ланцюзі індивідуалізації комплексну систему, яка ґрунтується на особистісно-орієнтованих підходах. Проблема індивідуалізації багатофункціональна і дозволяє розглядати її за різними аспектами: психолого-педагогічному, дидактичному і методичному, а також вимагає усвідомлений вибір методів, форм і конкретних прийомів застосування відповідно до соціально-педагогічних характеристик школярів.

Індивідуалізація – багатоваріантний технологічний процес, який може бути внутрішньокласним, внутрішньогруповим, внутрішньопредметним. Темп під час індивідуалізації – проходження шкільного навчального курсу може бути прискореним або уповільненим.

Поняття «індивідуалізація навчання» визначається в контексті з вказаним вище його тлумаченням як *дидактичний принцип* навчання, який є методологічною основою форм, методів, конкретних прийомів, і має відносний характер. Тобто в ході нашого дослідження ми розглядаємо *внутрішньокласний варіант* індивідуалізації навчання, а саме: прийоми, способи індивідуалізованої роботи з підручником у різнорівневому класі (де зібрані учні з різними навчальними можливостями), які використовує вчитель на уроці, коли індивідуалізація навчання проявляється у виборі і застосуванні методів навчання, при визначенні варіантів самостійних, групових, колективних завдань для виконання в класі і вдома.

Проте індивідуалізація у шкільній практиці має відносний характер за таких причин:

– індивідуальні особливості або їх комплекси часто враховуються в групі за спільними рисами, а не для кожного окремого учня;

– враховуються лише відомі комплекси особливостей, наприклад, загальні розумові здібності; поряд з цим можуть виявлятися особливості, врахування яких в кожній окремій формі індивідуалізації неможливе (власності характеру);

– врахування деяких властивостей або стану відбувається тільки подеколи, лише в тому випадку, якщо це важливе для окремого учня (обдарованість, стан здоров'я, особливі потреби тощо);

– індивідуалізація реалізується не в повному обсязі навчальної діяльності, а фрагментарно, лише в деяких видах пізнавальної діяльності.

Слід зазначити, процес індивідуалізації можна розглядати з різних позицій зору:

– процесу навчання – відбір методів, форм, конкретних прийомів для дітей з особливими потребами;

– змісту освіти – створення навчальних планів, програм, навчальної літератури; засобів навчання

– побудови шкільної системи – формування різних типів шкіл і класів.

Отож, індивідуалізація процесу навчання – це організація навчально-виховного процесу, за якої вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання.

Індивідуалізоване навчання в українському закладі освіти здійснюється в умовах колективної навчальної роботи з класом і в межах завдань та змісту освіти: всі учні повинні оволодіти знаннями, вміннями й навичками в обсягах, передбачених навчальними програмами.

Необхідність індивідуалізованого навчання зумовлюється тим, що рівень підготовки і розвитку здібностей до навчання у школярів не однаковий. Індивідуалізоване навчання, ґрунтуючись на глибокому знанні вчителем індивідуальних особливостей, духовного світу кожного учня, сприяє розвитку пізнавальних здібностей усіх учнів, враховує їх нахили й інтереси, різне ставлення до навчання, до окремих навчальних предметів.

В теорії професійної педагогічної діяльності проблема індивідуалізації відіграє досить актуальну роль, саме вона пов'язана з процесом формування громадської самосвідомості, самовизначення і творчості педагогічного працівника як особистості, його загальної та педагогічної культури, та професійної компетентності. Особливого значення ця проблема набуває у зв'язку з виданням великої кількості програм, навчальних підручників, посібників, які потребують від учителя поєднання функцій вчителя, психолога, консультанта.

Нова концепція освіти спрямовує на розв'язання проблем науково-практичного характеру, наголошує, що саме удоскона-

лення професійної підготовки керівних, і педагогічних працівників сприятиме формуванню нової генерації педагогів, які змогли б усвідомлено розв'язувати нові завдання у безбар'єрній сфері освіти.

Здійснення інтелектуального розвитку в процесі індивідуалізації навчання на міждисциплінарному рівні вимагає також від педагогічних працівників постійного вдосконалення професійної компетентності, підвищення науково-методичного рівня і можлива тільки за умови глибокого знання психологічного, методологічного змісту педагогічної діяльності.

Мета індивідуалізованого навчання у закладі освіти полягає в тому, щоб забезпечити максимально продуктивну навчальну діяльність всіх учнів, і має здійснюватися на всіх етапах навчання, насамперед, під час засвоєння нових знань.

Індивідуалізоване навчання передбачає перспективне планування вивчення навчального матеріалу. Адже не монологічне надання вчителем інформації про факти, а процесуальна сторона навчання через діалог, полілог – формування пізнавальних умінь і навичок, прийомів логічного мислення в процесі індивідуалізації навчання стають першорядними. Реалізації освітніх завдань індивідуалізованого навчання сприятиме цілісна дидактична система підручника.

Тому реалізацію державної мети індивідуалізації ми вбачаємо у застосуванні досконалих методик організації роботи з підручником, у формуванні інтелектуальних умінь і навичок під час здобуття знань.

Механізми публічного управління та адміністрування безбар'єрною сферою в закладі освіти на засадах індивідуалізації навчання враховує, що не кожен учень має можливості реалізувати свої потенційні можливості відповідно до психологічних індивідуальних особливостей, що пов'язано з типологією нервової системи, видом пам'яті та з багатьма іншими особистісними характеристиками. Індивідуалізацію навчання ми розуміємо як організацію навчального процесу, за якої вибір способів, прийомів, темпу навчання здійснюється з урахуванням індивідуальних якостей учня, рівень розвитку та здібностей до навчання.

Тож проблему індивідуалізації навчання ми будемо розглядати в методичному аспекті, тобто у відборі методів, форм, конкретних прийомів роботи з підручником як засобу індивідуалізації навчання.

Наша модель індивідуалізації навчання має складатися з таких компонентів:

1 компонент – *основи методики організації роботи з підручником як засіб індивідуалізації навчання* – педагогічні працівники та їхні асистенти вчителів відпрацьовують під час курсового та міжкурсowego вдосконалення професійної компетентності на практичних і семінарських заняттях. Основним змістом їх є оволодіння вміннями інтерпретувати текст підручника із застосуванням методичних систем, які сприятимуть формуванню в учнів загальнонавчальних, спеціальних умінь і навичок самостійного здобуття та поповнення знань, вмінь пошуково-дослідницької роботи у закладах освіти; навичками дидактико-методичного аналізу навчально-методичного комплексу; вміннями системно-аналітичного моделювання уроку як цілісної системи навчання.

2 компонент – *впровадження інтерактивних технологій навчання* (від англ. слова *interactive* – діалоговий). Це процес, коли вчитель індивідуалізує в учнівському колективі обмін інформацією; під час сприйняття нового навчального матеріалу; складає індивідуалізовані ситуаційні завдання для спостережень; моделює навчальні ситуації, рольові ігри, дискусії, зворотні зв'язки, пресконференції, прийоми роботи в малих групах тощо; підбирає методики, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, формуванню вміння застосовувати здобуті знання, навички у життєвій практиці індивідуально для кожного учня.

3 компонент – *особистісно орієнтований* – застосування заходів, що забезпечують діагностику сутності особистих якостей учнів, які ще не мають досвіду вивчення навчального матеріалу, не володіють специфічними вміннями та навичками спостережень. Впровадження спеціальних індивідуа-

лізованих занять з питань формування умінь швидкого читання, розвитку спеціальних умінь і навичок критичного мислення, прийомів логічного мислення, надання характеристики, знаходження причино-наслідкових зв'язків, логіки порівняння, узагальнення, систематизації тощо.

Дані методики реалізуються через удосконалення професійних педагогічних умінь, через теоретичний аналіз сучасних методів навчання, що використовуються у шкільній практиці в Україні й за кордоном, конструювання педагогічними працівниками навчально-виховного процесу під час проходження курсової перепідготовки. зазначене передбачає вдосконалення вміння оперувати змістом підручника в інтеркурсний період через розробку системи дидактичних матеріалів, методичних рекомендацій, застосування нормативно-методичної документації для продуктивної реалізації у всіх ланках педагогічної діяльності вчителя.

Апробація сконструйованих компонентів і моделей уроків із застосуванням методики роботи з підручником відбувається під час практичних занять, педагогічної практики для керівних і педагогічних кадрів, асистентів учителя тощо, під час відвідування відвідування уроків, семінарів, конференцій, вивчення та узагальнення перспективного педагогічного досвіду. Аналіз і корекція розроблених матеріалів здійснюється під час індивідуальних консультацій в інтеркурсний період, курсового удосконалення професійної компетенції.

Висновок. Таким чином, зазначений вище аналіз результатів дослідження наукових джерел показали, що методика індивідуалізації навчання для учнів з особливими потребами є дидактичною проблемою, вивчена недостатньо і потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Василь Герасименко, Софія Буряк, Лариса Горяна «Екологічна освіта допомагає зрозуміти і засвоїти поведінку людини у навколишньому середовищі, сформувати екологічну культуру, як окремих осіб, так і суспільства в цілому». Екологічна освіта юних киян/За матеріалами колеги Головного управління освіти і науки міста Києва // Рідна природа. 2002. № 2. С. 57–59.
2. Горяна Л.Г. Український підручник як засіб формування національної свідомості Українознавство–наука самопізнання українського народу // Матеріали X щорічної Міжнародної науково-практичної конференції». Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства 18–20 жовтня 2001 р./ Загальна редакція Кононенко П.П., наук. ред. упорядн. Ярошинський О.Б.К.: НДПУ, 2001. С. 191–193.
3. Горяна Л.Г. Обговорюємо проекти концепцій шкільної хімічної і біологічної освіти // Біологія і хімія в шк. № 3. С. 37.
4. Горяна Л.Г. Методика індивідуалізації роботи з підручником на уроках біології. Посібник для практичних робіт для курсистів зі спеціальністю 70704.02 Біологія. К.: КМПУВ, 1999. 52 с.
5. Горяна Л.Г. Формування мотиваційної сфери учнів під час роботи з підручником на уроках біології в 6–7-х класах загальноосвітніх шкіл. // Збірник наукових праць: педагогічні науки / Редкол: Бібік Н.М. та ін. К.: КМПУВ, 1999. С. 21–30.
6. Горяна Л.Г. Індивідуалізація роботи з підручником як дидактична проблема. Теоретико-методичні проблеми навчання і виховання. Збірник наукових педагогічних науки. К.: «Фенікс», 2000. 159 с.

7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
8. Семенець-Орлова, І. А. Державне управління освітніми змінами: наукові категорії, методологія та актуальна проблематика досліджень на основі досвіду України та США. *Університетські наукові записки*, 2015. (1), 302–311.
9. Семенець-Орлова, І. А. Результативне лідерство в процесі управління освітніми змінами. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*, 2015. (4), 107–112.
10. Semenets-Orlova, I., Shevchuk, R., Plish, B., Grydiushko, I., & Maistrenko, K. Innovative approaches to development of human potential in modern public administration. *Economic Affairs*, 2022. 67(4s), 915–926.

References:

1. Vasyl Gerasymenko, Sofia Buryak, Larisa Horyana “Environmental education helps to understand and assimilate human behavior in the environment, to form an ecological culture, both for individuals and for society as a whole” Environmental education of young Kyivans/Based on the materials of the Board of the Main Department of Education and Science of the City of Kyiv // *Native nature*. 2002. No. 2. S. 57–59.
2. Horyana L.H. (2001). Ukrainian textbook as a means of forming national consciousness, science ed. arranged Yaroshynskyi O.B. K.: NDIPU. P. 191–193.
3. Goryan L.H. We discuss projects of concepts of school chemical and biological education // *Biology and chemistry in school*. No. 3. P. 37.
4. Goryan L.H. (1999). The method of individualizing work with a textbook in biology classes. Manual for practical works for students with the specialty 70704.02 Biology. K.: KMIUV. 52 p.
5. Goryan L.G. (1999). Formation of students’ motivational sphere while working with the textbook in biology lessons in the 6th-7th grades of secondary schools. // *Collection of Scientific Works: Pedagogical Sciences* / Editor: Bibyk N.M. etc. K.: KMIUV. P. 21–30.
6. Goryan L.G. (2000). Individualization of work with the textbook as a didactic problem. Theoretical and methodological problems of teaching and upbringing. *Collection of scientific pedagogical sciences*. K.: “Fenix”. 159 p.
7. Goncharenko S.U. (1997). Ukrainian pedagogical dictionary. Kyiv: Lybid. 376 p.
8. Semenets-Orlova, I. A. (2015). Derzhavne upravlinnia osvitynymi zminamy: naukovy katehorii, metodolohiia ta aktualna problematyka doslidzhen na osnovi dosvidu Ukrainy ta USA. *Universytetski naukovy zapysky*, (1), 302–311.
9. Semenets-Orlova, I. A. (2015). Rezultatyvne liderstvo v protsesi upravlinnia osvitynymi zminamy. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*, (4), 107–112.
10. Semenets-Orlova, I., Shevchuk, R., Plish, B., Grydiushko, I., & Maistrenko, K. (2022). Innovative approaches to development of human potential in modern public administration. *Economic Affairs*, 67(4s), 915–926.